

УДК 111.1

В. В. Готинян-Журавльова
доцент кафедри філософії природничих факультетів
філософського факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
кандидат філософських наук, доцент

ЧИ ІСНУЄ ОНТОЛОГІЧНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОНЯТЬ «КЛАСИФІКАЦІЯ» ТА «БЕЗЕТАЛОННЕ ВИМІРЮВАННЯ»?

Класифікація є одним із найпоширеніших методів пізнання. Не можна уявити такі розвинені науки, як біологія, хімія, астрономія, мінералогія, без класифікації, зокрема, не можна уявити науку без таких відомих класифікацій, як таблиця Д.І. Менделєєва, класифікація К. Ліннея, спектральна класифікація зірок, класифікація мов, класифікація мінералів, класифікація цінних паперів тощо.

Питання щодо способів створення класифікації, визначення класифікації, чіткого розрізнення класифікації та класифікування, змісту класифікаційних груп є доволі актуальними. Зокрема, «класичними» стали дослідження М.А. Розова, С.С. Розової, І.Я. Чупахіна, Б.В. Якушина [1; 2] в цій галузі. Однак, крім логічних, гносеологічних і методологічних, існують також онтологічні питання, пов'язані з природою об'єктів, що класифікуються. Тоді чим насправді є елементи, які містяться в класифікаційних чарунках: ідеальними конструкціями (тобто поняттями) або фрагментами матеріального світу (реальними об'єктами)?

З онтологічної точки зору, зокрема, спираючись на онтологію Арістотеля, зміст класифікаційних чарунок буде другою сутністю або четвертим сущим, якщо класифікаційні чарунки наповнюються ідеальними конструкціями, або ж першою сутністю чи третім сущим, якщо класифікаційні чарунки наповнюються фрагментами матеріального світу. Тому іншою важливою й цікавою з онтологічної точки зору темою щодо обговорення проблем класифікації є питання про те, чим насправді є класифікація: поділом понять або сортуванням речей. Думки провідних філософів і методологів науки різняться щодо визначення класифікації. Ретельний аналіз цього питання наведено в нашому попередньому дослідженні [3].

Питання про зміст класифікаційних чарунок набуває особливого значення завдяки тому, що поняття «класифікація» є родовим поняттям під час визначення поняття «безеталонне вимірювання». Так, у нашій статті «Про необхідність визначення поняття «безеталонне вимірювання» [4] безеталонне вимірювання визначено як «класифікацію об'єктів, у ході якої з родового поняття вимірюваного об'єкта (до вимірювання)

виокремлюються види за певною ознакою – вимірюваною величиною або вимірюваною властивістю» [4, с. 89]. У розділі «Про необхідність визначення безеталонного вимірювання» колективної монографії [5] ми навели дещо уточнене визначення поняття «безеталонне вимірювання»: вид вимірювання, за якого відбувається класифікація об'єктів за способом вимірювання, який може бути за зміною вимірюваної ознаки, наявністю-відсутністю вимірюваної ознаки або схожістю-несхожістю вимірюваної ознаки з умовним еталоном [5, с. 156].

У статті «Онтологічні аспекти класифікації» [3] ми розглянули взаємозв'язок існуючих думок щодо того, як пов'язана класифікація з видами буття за Арістотелем. У нашій дисертації [6] розглянуто онтологічні аспекти безеталонного вимірювання, тобто взаємозв'язок видів безеталонного вимірювання та видів буття за Арістотелем.

Тому **метою статті** є пошук певного онтологічного взаємозв'язку понять «класифікація» та «безеталонне вимірювання», оскільки поняття «класифікація», з одного боку, є родовим поняттям під час визначення безеталонного вимірювання, а з іншого – існують взаємозв'язки видів буття за Арістотелем і видів безеталонного вимірювання та видів буття за Арістотелем і змісту класифікаційних чарунок.

В онтології Арістотеля центральним поняттям є категорія сутності: «Якби не існувало первинних сутностей, не могло б існувати нічого іншого» [7]. У «Категоріях» Арістотель виділяє дві ознаки, два параметри, за якими він поділяє буття: знаходиться в підлягаючому та позначається про підлягаюче. Знаходиться в підлягаючому може все те, що «не будучи частиною, не може існувати окремо від того, у чому воно знаходиться» [7]. Наприклад, знаходяться в підлягаючому різні якості предметів. Позначатися про підлягаюче може все те, що можна приписати йому як властивість. Арістотель дихотомічно поділяє кожен ознаку на два види: знаходиться в підлягаючому та не знаходиться в підлягаючому, позначається про підлягаюче та не позначається про підлягаюче. Далі філософ комбінує їх. Таким чином, Арістотелем було виділено чотири категорії буття: перша сутність, друга сутність, третє суще, четверте суще.

Перша сутність має таку комбінацію: «не знаходиться в жодному підлягаючому» та «не позначається про жодне підлягаюче». До першої сутності Арістотель відносить таке: «Вочевидь, як думають, сутність властива тілам; тому ми називаємо сутностями тварин, рослини та їхні частини, а також природні тіла, такі як вогонь, вода й земля, кожне тіло цього роду, а також усе те, що є частиною їх чи складається з них або з їхніх частин, з усієї сукупності їхньої, наприклад, небо та його частини, Місяць і Сонце» [8].

Другі сутності існують окремо, тобто не знаходяться в жодному підлягаючому, проте можуть позначатися про підлягаюче. До других сутностей не належать окремі предмети, які можна вказати за допомогою знаків чи імен; це сутності, які щодо предметів будуть їх родами чи видами. Арістотель зауважив: «Що стосується других сутностей, то про підлягаюче позначається і їхнє визначення, і їхнє ім'я, адже визначення людини стосується окремої людини та визначення живої істоти – так само» [7].

Третє суще «знаходиться в підлягаючому» і «не позначається про жодне підлягаюче». Оскільки знаходиться в підлягаючому, то не можна назвати сутністю, оскільки сутність – усе те, що має самостійне існування, – Арістотель назвав сущим. Це здатність читати й писати, що знаходиться в душі людини; це синява, що властива лише серпневному небу. Відокремити ознаку третього суцього, наприклад, від душі (якщо вона знаходиться в душі) неможливо.

Четверте суще «знаходиться в підлягаючому», «позначається про підлягаюче». Жодна із цих властивостей не існує від природи сама по собі та не може відокремлюватися від предмета. Це властивості, що виявляються не в окремому об'єкті, а в цілій низці класів чи об'єктів.

Звернемося до визначень поняття «класифікація» та пригадаємо, що донині логіки й методологи науки не відповіли на питання про те, чим насправді є класифікація: багаторівневим поділом поняття чи сортуванням речей. Що повинні містити в собі класифікаційні чарунки: видові поняття або реальні речі? Як може вплинути багатозначність терміна «класифікація» на онтологічний «зміст» класифікаційних чарунок?

Пригадаємо визначення класифікації, які наведено в сучасних підручниках із логіки, та проаналізуємо, як пов'язуються зміст класифікаційних чарунок і те, до якого з виду сутностей (за класифікацією Арістотеля) можна віднести зміст цих чарунок.

Так, М.Г. Тофтул визначає класифікацію так: «Складний, багатоступінчатий поділ (тобто система поділів), який проводиться з метою отримання нових знань щодо членів поділу й систематизації цих знань» [9, с. 44]. І.В. Хоменко визначає класифікацію як «багаторівневий, по-

слідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення й отримання нових знань щодо членів поділу» [10, с. 71]. А.Д. Гетманова визначає класифікацію як «різновид поділу понять, що являє собою вид послідовного поділу та утворює розвинуту систему, у якій кожний її член (вид) поділяється на підвиди» [11, с. 49].

Іншу думку висловлює Г.І. Челпанов, розуміючи класифікацію як розподіл речей за класами згідно з подібностями між ними [12]. М.І. Кондаков зазначає, що класифікацією називається «розподіл предметів будь-якого роду на класи згідно з найбільш суттєвими ознаками, що належать предметам цього роду та мають відмінність від предметів інших родів, при цьому кожен клас займає в здобутій класифікації певне постійне місце й у свою чергу поділяється на підкласи» [13, с. 373]. А.С. Конверський вважає класифікацію систематизацією предметів на основі угоди чи певних практичних міркувань і на основі ознак, що постають із природи систематизованих предметів [14, с. 155]. Б.В. Якушин зазначає, що інколи терміном «класифікація» позначають процес рознесення об'єктів за класами [2, с. 6].

Отже, розуміючи класифікацію як сортування речей, у межах онтологічних уявлень Арістотеля ми аналізуємо перші сутності – окремі речі та їх частини. Основним принципом цього процесу є порівняння об'єктів, що розглядаються, із заданими зразками, так званими еталонними представниками класів. Якщо ми пригадаємо, що способів створення класифікації може бути два (дедуктивний та індуктивний), то нашому випадку відповідає саме індуктивний спосіб створення класифікації, за якого аналізуються окремі об'єкти, що об'єднуються в класи, на основі подібності або відмінності ознак.

Розуміючи класифікацію як поділ понять, у межах онтології буття Арістотеля ми аналізуємо роди, виокремлюємо з них види за певними правилами, тобто аналізуємо другі сутності. При цьому ми не наповнюємо класифікаційні чарунки реальними об'єктами – зоряними сузір'ями чи різновидами мінералів, гірськими породами. У такому разі вчених цікавлять питання аналізу понять, дедуктивного аналізу понять. Пригадаємо, що за дедуктивного створення класифікації оперують із поняттями та на основі подібностей або відмінностей їх ознак встановлюють родовидове відношення між ними [2, с. 12].

Аналіз змісту поняття «класифікація» вказує на те, що це поняття використовується переважно в двох значеннях: як найменування вже створеної класифікації та як позначення процесу її створення, побудови. Найчастіше для позначення вже існуючої класифікації використовується термін «класифікація», а для позначення процесу створення – термін «класифікування».

І.Я. Чупахін зазначає, що призначення будь-якої класифікації в науках полягає в тому, щоб бути засобом найкращого пізнання об'єктів, що вивчаються, про які до класифікації ще не було сформовано понять [2, с. 12]. Більшість завдань, які постають перед нами в процесі дослідження, вимагають застосування класифікацій, уже існуючих у певних галузях знання, а отже, існуючих у підлягаючому – у цих галузях знання. Це означає, що створені класифікації належать до третього або четвертого суцього залежно від їх загального застосування. Крім того, якщо створення класифікації відбувалося індуктивним шляхом, вона базується на сортуванні речей і, найімовірніше, належить до третього суцього, яке знаходиться в підлягаючому, проте не позначається про нього. Якщо створення класифікації відбувалося дедуктивним шляхом, тобто шляхом поділу понять, то створена класифікація, найімовірніше, належить до четвертого суцього, яке і знаходиться в підлягаючому (у певній галузі знання), і позначається про нього, оскільки «про підлягаюче позначається і їхнє визначення, і їхнє ім'я» [7].

Проаналізуємо взаємозв'язки видів безеталонного вимірювання та видів буття за Арістотелем. Ретельний аналіз цього питання було проведено в нашій дисертаційній роботі [6].

На наше переконання, об'єкти вимірювання, що належать до перших сутностей, тобто реальні речі та їх частини, вимірюються за допомогою еталона або, за відсутності еталона, тим видом безеталонного вимірювання, який засновується на порівнянні двох речей (m_1 , m_2), одна з яких виступає як деякий «умовний» еталон для порівняння (m_1), а інша – як об'єкт вимірювання (m_2): $R(m_1, m_2)$ [6]. Імовірно, для якісного вимірювання тілесних (просторових) одиничних об'єктів найбільше підходить саме цей вид безеталонного вимірювання. Прикладом такого виду безеталонного вимірювання можна вважати шкалу Мооса. З позиції онтології в цьому випадку відбувається порівняння двох одиничних об'єктів – двох перших сутностей. Якщо мінерал, твердість якого треба виміряти, залишає подряпину на квазіеталоні, то його твердість є більшою за твердість квазіеталона. Якщо квазіеталон залишає подряпину на вимірюваному об'єкті, то його твердість є меншою за твердість квазіеталона. Якщо вимірюваний об'єкт залишає подряпину на квазіеталоні та квазіеталон може залишити подряпину на вимірюваному зразку, то твердості квазіеталона й об'єкта вимірювання збігаються. В усіх розглянутих ситуаціях операції порівняння піддавалися два конкретні мінерали, два одиничні об'єкти, що є першими сутностями.

Об'єкти вимірювання, що належать до других сутностей, вимірюються, на наше переконання,

за допомогою виду безеталонного вимірювання, заснованого на комбінації ознак, властивостей вимірюваного об'єкта: $R(R_1, R_2, \dots)$. Звернімося до визначення груп крові, які визначаються комбінацією ізоантигенів та ізоантител з урахуванням певних умов [6]. Виокремлюють чотири групи крові. Однак слід уточнити, що комбінацією параметрів вимірюється група крові, яка належить не одній конкретній людині, а групі людей. Тобто комбінація параметрів визначає рід людей, яким належить деяка властивість – мати визначену групу крові. Відповідно до онтології Арістотеля за допомогою цього виду безеталонного вимірювання ми вимірили другі сутності.

Об'єкти вимірювання, що становлять третє суще, вимірюються за допомогою виду безеталонного вимірювання, яке засновується на зіставленні (порівнянні) ознаки (P_1), властивої вимірюваній речі (m), з ознакою (P_2), що становить певний «умовний» еталон вимірювання: $R[(m^*) P_1, P_2]$. Прикладом цього виду безеталонного вимірювання може бути оцінювання знань учня. У такому разі об'єктом дослідження (m) виступає учень, а безеталонно вимірюються знання учня з визначеної дисципліни (P_1). Знання, згідно з уявленням Арістотеля, є третім сущим, оскільки знаходяться в підлягаючому (у нашому випадку – «в учні»). Позначатися вимірювані знання будуть не про певний «рід чи вид» учнів, а про конкретного учня. Нагадаємо, що механізм цього виду безеталонного вимірювання полягає в зіставленні вимірюваної властивості P_1 з властивістю P_2 , узятую як певний умовний квазіеталон. У розглянутому прикладі квазіеталоном є перелік того, що повинен знати й уміти учень за конкретним предметом, щоб його знання оцінювалися відповідним балом. Перелік являє собою сукупність певних властивостей. Однак ці властивості, всупереч онтології Арістотеля, розглядаються окремо від об'єкта, якому вони належать.

Нарешті, об'єкти вимірювання, що є четвертим сущим, вимірюються за допомогою виду безеталонного вимірювання, заснованого на зіставленні ознаки (P) з вимірюваною річчю (m): $R(P, m)$. Результатом цього виду безеталонного вимірювання є відповідь на питання про те, чи належить розглянута ознака (P) вимірюваній речі (m). При цьому можливі ситуації, за яких досліджувана ознака належить не лише конкретному об'єкту, а й низці інших об'єктів, які є схожими з тим, що аналізується. Розглянемо приклад із вимірюванням вірусних гепатитів [6]. Вірусні гепатити можуть розділятися на два види: інфекційні та сироваткові. Якщо вимірюваному гепатиту (відповідно до наших позначень – m) відповідає контактний механізм зараження, а також групова захворюваність із формуванням епідемічних вогнищ, то вимірюваний гепатит належить

до класу інфекційних чи епідемічних гепатитів [6]. Однак слід уточнити, що до цього класу належать принаймні два види гепатитів: гепатит А та гепатит Е. Для більш докладного опису вимірюваної речі необхідне подальше уточнення – продовження процедури безеталонного вимірювання, проте вже з іншою ознакою (Р'). Отже, можна висловити припущення, що розглянутим видом безеталонного вимірювання легше вимірюються класи об'єктів, ніж одиничні об'єкти.

Таким чином, можна знайти не лише певні логічні, а й онтологічні закономірності щодо взаємозв'язку понять «класифікація» та «безеталонне вимірювання». Якщо ми розглядаємо перші сутності, то до них належать окремі об'єкти та їх частини. Вимірюються вони за допомогою еталонного вимірювання або ж виду безеталонного вимірювання, який заснований на порівнянні двох об'єктів: вимірюваного об'єкта та квазіеталону. Перші сутності класифікуються як сортування речей.

Якщо ми розглядаємо другі сутності, то до них належать не окремі об'єкти, а ідеальні конструкції – те, що в логіці має назву «роди, види». Вимірюються вони за допомогою виду безеталонного вимірювання, заснованого на комбінації суттєвих ознак вимірюваного об'єкта, а класифікуються об'єкти, що належать до других сутностей, за допомогою логічної операції поділу понять, причому класифікація створюється суто дедуктивним шляхом.

Об'єкти, що належать до третього суцього, вимірюються за допомогою виду безеталонного вимірювання, яке засноване на порівнянні ознаки, що належить вимірюваному об'єкту, з іншою ознакою, прийнятою за умовно обраний еталон вимірюваної величини. Вимірюється ознака, яка належить об'єкту дослідження, а отже, можна вважати, що дослідник працює з третім суцям. Він створює або аналізує вже створену класифікацію. Найчастіше створення класифікації відбувається індуктивним шляхом.

Об'єкти, що належать до четвертого суцього, вимірюються за допомогою виду безеталонного вимірювання, яке засноване на зіставленні ознаки з вимірюваною річчю. Дослідник аналізує певний об'єкт. Він також має певний набір ознак, що належать або не належать об'єкту, який вимірюється. Дослідник фіксує, чи належить ознака вимірюваній величині. Він знаходить найбільш вдале місце в уже існуючій класифікації для вимірюваного об'єкта. Для цього необхідно мати такі «еталонні» ознаки. На наше переконання, це стає можливим лише за наявності вже існуючого усталеного набору ознак або вже існуючої усталеної класифікації, створення якої відбувалося дедуктивним шляхом.

Тому тема, пов'язана з питанням змісту класифікаційних чарунок, потребує ретельного

аналізу, причому не лише логічного, а й онтологічного. Справді цікавим є той факт, що поняття «класифікація» за певних умов може належати до різних видів буття. А різні види буття вимірюються за допомогою різних видів вимірювання. Питання про те, як це може зародити під час вирішення логічних і гносеологічних питань, пов'язаних зі створенням і застосуванням класифікацій, складає перспективу подальших досліджень філософських аспектів таких наукових методів пізнання, як класифікація й вимірювання.

Література

1. Субботин А.Л. Классификация / А.Л. Субботин. – М. : ИФ РАН, 2001. – 94 с.
2. Розова С.С. Классификационная проблема в современной науке / С.С. Розова. – Новосибирск : Наука, 1986. – 224 с.
3. Готинян-Журавльова В.В. Онтологічні аспекти класифікації / В.В. Готинян-Журавльова // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». – Т. 24(65). – 2012. – № 4. – С. 333–338.
4. Готинян В.В. Про необхідність визначення поняття «безеталонне вимірювання» / В.В. Готинян // Современные направления теоретических и прикладных исследований : матер. междунар. науч.-практ. конф. – Т. 19 : Философия и филология. – О. : Черноморье, 2008. – С. 87–89.
5. Готинян-Журавльова В.В. Про необхідність визначення безеталонного вимірювання / В.В. Готинян-Журавльова // Готинян-Журавльова В.В. Философия, лингвистика и литература: вчера, сегодня, завтра : [монография] / В.В. Готинян-Журавлева, П.В. Гуторова, Ю.В. Корнейчук и др. – О. : Куприенко С.В., 2014. – С. 139–157.
6. Готинян В.В. Логіко-системні аспекти проблеми вимірювання : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.02 «Діалектика і методологія пізнання» / В.В. Готинян ; Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2005. – 186 с.
7. Аристотель. Категории / Аристотель // Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; пер. с древнегреч. и ред. З.Н. Микеладзе. – М. : Мысль, 1976–1983. – Т. 2. – 1978. – С. 61–91.
8. Аристотель. Метафизика / Аристотель // Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; пер. с древнегреч. и ред. В.Ф. Асмус. – М. : Мысль, 1976–1983. – Т. 1. – 1976. – С. 62–200.
9. Тофтул М.Г. Логіка : [посібник для студ. вищ. навч. закл.] / М.Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2002. – 368 с.
10. Хоменко І.В. Логіка : [підручник для вищ. навч. закл.] / І.В. Хоменко. – К. : Абрис, 2004. – 356 с.
11. Гетманова А.Д. Логика : [учебник для студ. высш. учеб. завед.] / А.Д. Гетманова. – М. : Омега-Л, 2006. – 416 с.
12. Челпанов Г.И. Учебник по логике / Г.И. Челпанов. – М. : Тип. Тов-ва И.Н. Кушнерев и Ко, 1911. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://litvak.ru/knigi/chelpanov>.
13. Кондаков Н.И. Логика / Н.И. Кондаков. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 512 с.
14. Конверський А.С. Логіка : [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / А.С. Конверський. – К. : Четверта хвиля, 1998. – 272 с.

Анотація

Готинян-Журавльова В. В. Чи існує онтологічний взаємозв'язок понять «класифікація» та «безеталонне вимірювання»? – Стаття.

Класифікація є одним із найпоширеніших методів пізнання. Майже кожна наука використовує цей метод. У науковій літературі розглядаються логічні, гносеологічні аспекти класифікації, проте не розглядаються онтологічні аспекти. Чим насправді є класифікація: поділом понять або сортуванням речей? Для пошуку відповіді на це питання можна застосувати онтологію буття Аристотеля. Крім того, класифікація методологічно й логічно пов'язана з процедурою вимірювання. Поняття «класифікація» є родовим поняттям у визначенні поняття «безеталонне вимірювання». Існують певні онтологічні взаємозв'язки видів буття за Аристотелем та видів безеталонного вимірювання. Також можна знайти зв'язок між видами буття за Аристотелем і змістом класифікаційних чарунок. То чи існує онтологічний взаємозв'язок таких методів, як класифікація та безеталонне вимірювання?

Ключові слова: класифікація, поділ понять, сортування речей, види буття, безеталонне вимірювання.

Аннотация

Готинян-Журавлева В. В. Существует ли онтологическая взаимосвязь понятий «классификация» и «безэталонное измерение»? – Статья.

Классификация – один из самых распространенных методов познания. Каждая наука использует этот метод. В научной литературе рассматриваются логические, гносеологические аспекты классификации, однако не рассматриваются онтологические аспекты. Чем же является классификация: делением понятий или сортировкой вещей? Для поиска ответов на этот вопрос обратимся к онтологии бытия Аристотеля. Кроме того,

классификация методологически и логически связана с процедурой измерения. Понятие «классификация» является родовым понятием в определении понятия «безэталонное измерение». Существует определенная онтологическая взаимосвязь видов бытия по Аристотелю и видов безэталонного измерения. Также можно найти связь между видами бытия по Аристотелю и содержанием классификационных ячеек. Существует ли онтологическая взаимосвязь таких методов, как классификация и безэталонное измерение?

Ключевые слова: классификация, деление понятий, сортировка вещей, виды бытия, безэталонное измерение.

Summary

Gotynyan-Zhuravlyova V. V. Whether there is the ontological relationship concepts of classification and standardless measurement? – Article.

Classification is one of the most common methods of cognition. Every science is using this method. In the scientific literature the logical, gnoseological aspects of classification are considered, but ontological aspects aren't considered. What is the classification? For search of answers to this question we should appeal to Aristotle's ontological species of essence. Moreover, the classification of methodologically and logically linked to the measurement procedure. The concept of classification is a generic term in the definition of standardless measurement. There is a definite connection between the ontological kinds of essence according to Aristotle and kinds of standardless measurement. You can also find a mutual connection between the kinds of essence according to Aristotle and the content of classification cells. Whether there is the ontological relationship concepts of classification and standardless measurement?

Key words: classification, division of concept, sorting of things, species of essence, standardless measurement.